

Praktisering av ny bestemmelse om avvergelsesplikt i lov om forbud mot kjønnslemlestelse

av 15. desember 1995 nr. 74

Heftets tittel: Praktisering av ny bestemmelse om avvergelsesplikt i lov om forbud mot kjønnslemlestelse av 15. desember 1995 nr. 74

Utgitt: 08/2004

Bestillingsnummer: IS-1193
ISBN-nr. 82-8081-052-8

Utgitt av: Sosial- og helsedirektoratet
Kontakt: Avdeling for kommunale tjenester
Postadresse: Pb 7000 St. Olavs plass 0130 Oslo
Besøksadresse: Universitetsgt. 2, Oslo

Tlf.: 24 16 30 00
Faks: 24 16 30 01
www.shdir.no

Heftet kan bestilles hos: Sosial- og helsedirektoratet
v/ Trykksakekspedisjonen
e-post: trykksak@shdir.no
Tlf.: 24 16 33 68 (tirs-tors 12-14)
Faks: 24 16 33 69
Ved bestilling: Oppgi bestillingsnummer: IS-1193

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverkslovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Sosial- og helsedirektoratet er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med påtale.

VEILEDER

**Praktisering av ny bestemmelse om avvergelsesplikt i lov
om forbud mot kjønnslemlestelse**

av 15. desember 1995 nr. 74.

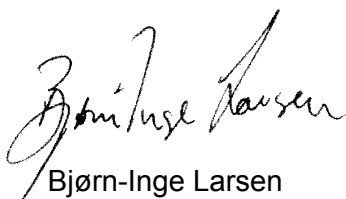
Forord

For å sikre et bedre vern for jenter som kan bli utsatt for kjønnslemlestelse, har Stortinget vedtatt en ny bestemmelse i lov om forbud mot kjønnslemlestelse. Bestemmelsen innebærer at nærmere bestemte yrkesgrupper har en plikt til å avverge en planlagt kjønnslemlestelse som de får kunnskap om. Bestemmelsen gjør unntak fra lovpålagt taushetsplikt for de yrkesgrupper som omfattes av avvergelsesplikten.

Sosial- og helsedirektoratet har utarbeidet denne veilederen for å gi informasjon om avvergelsesplikten mot kjønnslemlestelse og råd om hvordan den enkelte yrkesutøver og ansatte skal handle for å oppfylle avvergelsesplikten.

Lov om forbud mot kjønnslemlestelse er et av flere virkemidler i arbeidet for å verne jenter mot å bli kjønnslemlestet. Andre viktige virkemidler er informasjon, behandling, rehabilitering, langsiktig holdningsskapende arbeid, kompetansehevende tiltak for yrkesutøvere og internasjonalt samarbeid. Det er vanskelige dilemmaer helsepersonell og andre yrkesgrupper må forholde seg til i arbeidet mot kjønnslemlestelse. De skal avverge at kjønnslemlestelse skjer, samtidig som de skal vise omsorg og ha respekt for de konkrete valg som gjøres individuelt, men som får ringvirkninger utenfor egne familier og der samfunnet setter grenser.

Sosial- og helsedirektoratet har stimulert til kompetanseheving innen spesialisthelsetjenesten og helseforetakene på dette feltet, og det er nå gode helsetjenester for kvinner som er omskåret. Likeså har fylkesmennene og primærhelsetjenesten satt temaet på dagsorden og vist stort engasjement for å forebygge og verne jenter mot å bli kjønnslemlestet. Oppgaven som ligger foran oss er utfordrende, men sammen med kvinner, menn og ungdommer fra de berørte gruppene som engasjerer seg for å få slutt på kjønnslemlestelse av jenter, har vi godt håp om en snarlig holdningsendring slik vi også ser det i andre eksilmiljøer i Europa.

Bjørn-Inge Larsen
direktør

Oslo, august 2004

Avvergelsesplikt for å hindre kjønnslemlestelse

1. Innledning

I Norge har vi siden 1995 hatt en egen lov med forbud mot kjønnslemlestelse, jf. lov om forbud mot kjønnslemlestelse av 15. desember 1995 nr. 74. Lovens § 1 bestemmer at den som forsettlig utfører et inngrep i en kvinnes kjønnsorgan som skader kjønnsorganet eller påfører det varige forandringer, straffes for kjønnslemlestelse.

For å sikre et bedre vern for jenter som kan bli utsatt for kjønnslemlestelse, har Stortinget vedtatt en ny § 2 i loven, som innebærer at yrkesgrupper og ansatte i bestemte virksomheter får en plikt til å avverge kjønnslemlestelse. Bestemmelsen gjør unntak fra lovpålagt taushetsplikt for de yrkesgrupper som omfattes av avvergelsesplikten.

I loven brukes begrepet "kjønnslemlestelse", i stedet for omskjæring av kvinner. Det tydeliggjør at omskjæring av kvinner er et ødeleggende inngrep.

Formålet med denne veilederen er å gi informasjon om avvergelsesplikten mot kjønnslemlestelse og gi råd om hvordan den enkelte yrkesutøver og ansatte skal handle for å oppfylle avvergelsesplikten.

Veileder for helsepersonell i Norge om kvinnelig omskjæring (IK-2723) fra Statens helsetilsyn (2000:5) gir informasjon om forebygging av omskjæring av kvinner og råd om medisinsk behandling.

2. Hva er kjønnslemlestelse?

Kjønnslemlestelse er en fellesbetegnelse på alle typer inngrep der ytre kvinnelig kjønnsorgan varig skades, og der inngrepet foretas av andre årsaker enn medisinsk behandling.¹

3. Plikten til å avverge kjønnslemlestelse

3.1 Bestemmelsen om avvergelsesplikt

I den nye bestemmelsen om avvergelsesplikten, § 2 i loven, heter det:

"Med bøter eller fengsel inntil ett år straffes yrkesutøvere og ansatte i barnehager, barnevernet, helse- og sosialtjeneste, skoler, skolefritidsordninger og trossamfunn, som forsettlig unnlater, ved anmeldelse eller på annen måte, å søke avverget en kjønnslemlestelse, jf. § 1. Tilsvarende gjelder for forstandere og religiøse ledere i trossamfunn. Avvergelsesplikten gjelder uten hensyn til taushetsplikt. Unnlatelsen er ikke straffbar hvis kjønnslemlestelsen ikke kommer til fullbyrdelse eller til straffbart forsøk."

Med denne regelen har vi fått en særskilt bestemmelse som pålegger nærmere bestemte yrkesgrupper og ansatte en straffesanksjonert plikt til å søke å avverge kjønnslemlestelse.

¹ Jf. IK-2723 fra Statens helsetilsyn, Veileder for helsepersonell i Norge om kvinnelig omskjæring.

Kjønnslemlestelse anses for å være så alvorlig at plikten til å avverge slike overgrep må veie tyngre enn taushetsplikten. Bestemmelsen gjør unntak fra lovpålagt taushetsplikt for aktuelle yrkesutøvere, dersom de får kunnskap om at en jente står i fare for å bli kjønnslemlestet. Bestemmelsen omfatter alle former for kjønnslemlestelse. Den innebærer at den enkelte yrkesutøver ikke selv skal vurdere forholdet til taushetsplikten, men plikter å melde fra eller på annen måte søke å avverge en planlagt kjønnslemlestelse som han eller hun får kunnskap om, uten hensyn til taushetsplikten.

Unntak fra taushetsplikten i medhold av § 2, gjelder kun i forhold til kunnskap om en forestående kjønnslemlestelse, og omfatter ikke andre opplysninger om den aktuelle jenta. For slike opplysninger vil taushetspliktsreglene i de aktuelle profesjonslover og tjenestelover gjelde.

3.2 Forholdet mellom bestemmelsen om avvergelsesplikt og annet relevant regelverk

Straffeloven, helsepersonelloven, barnevernloven, barnehageloven, opplæringsloven og sosialtjenesteloven inneholder bestemmelser som i nærmere bestemte tilfeller innebærer at ulike yrkesgrupper får opplysningsplikt eller opplysningsrett dersom noen står i fare for å bli kjønnslemlestet. Bestemmelsene i disse lovene er imidlertid generelt utformet og ikke gitt spesielt med tanke på kjønnslemlestelse.

Det er uklarerheter med hensyn til hvordan bestemmelsene i disse lovene kan gjøres gjeldende i situasjoner hvor det foreligger mistanke om kjønnslemlestelse. Dette gjelder både med hensyn til om kunnskap om forestående kjønnslemlestelse innebærer en plikt til å melde fra, eller om bestemmelsene kun innebærer at yrkesutøveren får en rett til å melde ifra. Det er også uklart om den enkelte yrkesutøver i henhold til disse bestemmelsene har rett og/eller plikt til å forsøke å avverge alle former for kjønnslemlestelse, uten hensyn til de gjeldende taushetspliktregler, eller om bestemmelsene kun retter seg mot de alvorligste tilfellene. Det vil i så fall innebære at den enkelte yrkesutøver selv må foreta en vurdering i hvert enkelt tilfelle.

Den nye bestemmelsen om avvergelsesplikt pålegger de aktuelle yrkesgrupper og ansatte å forsøke å avverge en planlagt kjønnslemlestelse, uavhengig av inngrepets alvorlighetsgrad. Bestemmelsen pålegger yrkesutøvere og ansatte i barnehager, barnevernet, helse- og sosialtjeneste, skoler, skolefritidsordninger og trossamfunn å søke å avverge en planlagt kjønnslemlestelse som de får kunnskap om.

4. Hvem gjelder avvergelsesplikten for?

Plikten til å søke å avverge kjønnslemlestelse gjelder for yrkesutøvere og ansatte i barnehager, barnevern, helse- og sosialtjeneste,² skoler, skolefritidsordninger og trossamfunn, samt forstandere og religiøse ledere i trossamfunn.³ Dette er mennesker som i sitt arbeid eller sin yrkesutøvelse har kontakt med jenter som en del av arbeidet, og hvor stedet der vedkommende arbeider har et særlig ansvar og oppgaver i forhold til barn.

Avvergelsesplikten gjelder både selvstendig næringsdrivende og ansatte i aktuelle virksomheter.

Plikten gjelder både for personell i offentlig virksomhet og personell i privat virksomhet.

² Begrepet omfatter også pleie- og omsorgstjenesten.

³ Begrepet omfatter også Den norske kirke.

Avvergelsesplikten er ikke knyttet til bestemte yrker eller profesjoner innenfor de sektorer som omfattes av bestemmelsen. Plikten vil derfor gjelde for alle som arbeider innen de aktuelle virksomhetene, uavhengig av yrke eller profesjon. Det betyr for eksempel at *alle* ansatte ved en barneskole har avvergelsesplikt dersom vedkommende får kunnskap om en planlagt kjønnslemlestelse.

Det er kun opplysninger som vedkommende får kjennskap til gjennom sin yrkesutøvelse eller sitt arbeid, som kan medføre at avvergelsesplikten inntre. Det er imidlertid ikke et krav at yrkesutøveren får kjennskap til opplysningene i arbeidstiden, så lenge vedkommende får opplysningene i kraft av sitt yrke eller i egenskap av å ha et bestemt ansettelsesforhold. En lærer kan i kraft av sitt yrke få opplysninger om at en jente står i fare for å bli kjønnslemlestet. Selv om vedkommende får kunnskap om dette utenfor arbeidstiden, vil plikten til å avverge inntre.

Yrkesutøvere og andre som ikke omfattes av avvergelsesplikten i § 2, kan i visse tilfeller ha avvergelsesplikt etter straffeloven § 139.⁴

5. Når inntre avvergelsesplikten?

Avvergelsesplikten inntre når den aktuelle yrkesutøver eller ansatte har kunnskap som tilsier at det er mest sannsynlig at en kjønnslemlestelse vil bli utført. At avvergelsesplikten utløses ved et slikt kunnskapsnivå, følger av kravet til forsett i § 2.

Det er altså ikke et krav at vedkommende positivt vet at det planlegges en kjønnslemlestelse. Det er tilstrekkelig at vedkommende holder det som mer sannsynlig at en jente vil bli kjønnslemlestet enn at hun ikke vil bli det.

Yrkesutøver eller ansatt må foreta en konkret vurdering basert på den foreliggende kunnskapen om den aktuelle situasjon og om nærmiljøet til jenta. Det vil kun være de opplysninger som vedkommende sitter inne med i den konkrete situasjonen som her vil være relevant. Vedkommende kan derfor ikke straffes for ikke å ha forsøkt å avverge en kjønnslemlestelse som han eller hun burde ha visst om, eller kunne fått greie på ved nærmere undersøkelse.

Følgende opplysninger bør vurderes spesielt:

- opplysninger om en forestående utenlandsreise hvor barnet drar med familien, eller på ferie til familiens hjemland og hjemlandet er et land som statistisk har mange tilfeller av kjønnslemlestelse
- kjennskap til at foreldre er positive til praksis av kvinnelig kjønnslemlestelse
- kjennskap til at jentas søstere er kjønnslemlestet
- informasjon fra jenta selv eller en som står henne nær om at kjønnslemlestelse planlegges eller er sannsynlig

En planlagt ferie til hjemlandet er ikke ensbetydende med en forestående kjønnslemlestelse. Det kan være mange grunner til at en familie reiser på ferie til hjemlandet sitt. Med mindre det foreligger andre opplysninger som peker i retning av at kjønnslemlestelse planlegges, vil yrkesutøver eller ansatt normalt ikke ha en avvergelsesplikt ved kunnskap om utenlandsreise eller reise til hjemland.

⁴ Etter straffeloven § 139 er det straffbart hvis man ikke anmelder eller på annen måte søker å avverge en betydelig legemsbeskadigelse. Dette er aktuelt i tilfeller der man har fått pålitelig kunnskap om at en kjønnslemlestelse som medfører betydelig legemsbeskadigelse, er i gjære.

Har vedkommende yrkesutøver eller ansatt kjennskap til at den aktuelle jenta har søstre som er kjønnslemlestet inntre avvergelsesplikten, med mindre det foreligger konkrete opplysninger som tilsier at kjønnslemlestelse ikke er mest sannsynlig. Slike opplysninger kan være at foreldre har endret holdning og er negative til kjønnslemlestelse, eller at jenta selv eller en som står henne nær, gir informasjon fra om at kjønnslemlestelse ikke planlegges eller er sannsynlig.

De opplysninger som helsepersonell mottar og deres vurdering av disse, bør dokumenteres i journalen.

6. Hvordan skal yrkesutøver eller ansatt handle for å oppfylle avvergelsesplikten?

Avvergelsesplikt innebærer en plikt til å handle for vedkommende yrkesutøver eller ansatt. Dette betyr at vedkommende ikke kan vente med, eller la være å handle, dersom han eller hun har kunnskap som tilsier at kjønnslemlestelse sannsynligvis vil skje. Hvordan avvergelsesplikten skal oppfylles, vil blant annet avhenge av på hvilket tidspunkt yrkesutøver eller ansatt får kjennskap til den planlagte kjønnslemlestelsen.

Det bør skilles mellom en "ikke nær forestående" og en "umiddelbar forestående" kjønnslemlestelse:

Dersom den planlagte kjønnslemlestelsen ikke er nær forestående, bør de yrkesutøvere som vanligvis har samtaler med foreldrene først forsøke å avverge ved å etablere et samarbeid med jentas foreldre eller andre nærstående.

For yrkesutøvere eller ansatte som vanligvis ikke har samtaler med foreldrene, vil det ikke være like naturlig å ta direkte kontakt med jentas foreldre eller nærstående. Vedkommende yrkesutøver eller ansatt bør da melde fra til barnevernet. Ved å gi slik melding til barnevernet har vedkommende oppfylt sin avvergelsesplikt. Det videre ansvaret for å forsøke å avverge kjønnslemlestelse ligger da hos barnevernet. Barnevernet håndterer saken etter reglene i lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100.

Dersom det er fare for at kjønnslemlestelse vil skje i umiddelbar fremtid slik at melding til barnevernet eller barnevernvakten vurderes å ta for lang tid, bør den aktuelle yrkesutøver eller ansatt anmelde saken til politiet.

7. Straff for forsettlig unnlatelse

Dersom en yrkesutøver eller ansatt forsettlig unnlater å avverge en kjønnslemlestelse, kan vedkommende straffes med bøter eller fengsel i inntil ett år.

Unnlataelse av å avverge en kjønnslemlestelse er kun straffbar hvis kjønnslemlestelse faktisk blir utført eller kommer så langt som til straffbart forsøk. Hvis en planlagt kjønnslemlestelse ikke blir utført, kan en yrkesutøver eller ansatt derfor ikke straffes, selv om vedkommende anså det som mest sannsynlig at kjønnslemlestelse ville bli utført, uten å foreta seg noe.

8. Når en kjønnslemlestelse allerede har funnet sted

Avvergelsesplikten i § 2 gjelder bare i de tilfeller hvor kjønnslemlestelse ennå ikke har funnet sted og vedkommende har mulighet til å avverge den. Dersom vedkommende får kjennskap

til at kjønnslemlestelse allerede har funnet sted, gjelder ikke bestemmelsen og vedkommende vil følgelig heller ikke kunne sette til side de lovpålagte taushetspliktsreglene i medhold av § 2.

Vi har imidlertid bestemmelser i regelverket forøvrig som i visse tilfeller åpner for opplysningsplikt og opplysningsrett der kjønnslemlestelse allerede har funnet sted. Om man skal melde fra om en kjønnslemlestelse som allerede har funnet sted, må vurderes opp mot hensynet til taushetsplikten i disse lovene. Dersom hensikten med å melde fra kun er å straffe et brudd på loven, er det direktoratets oppfatning at hensyn som ligger til grunn for taushetsplikten må veie tyngre. For helsepersonell er dette nærmere omtalt i "Veileder for helsepersonell i Norge om kvinnelig omskjæring", utgitt av Statens helsetilsyn(2).

9. Forebygging av kjønnslemlestelse

Plikten til å søke å avverge en kjønnslemlestelse er ett av mange virkemidler i arbeidet mot kjønnslemlestelse. Andre sentrale virkemidler er informasjon, behandling, rehabilitering, langsiktig holdningsskapende arbeid, kompetansehevende tiltak for yrkesutøvere og internasjonalt samarbeid.

Henvisninger:

1. Lov om forbud mot kjønnslemlestelse av 15. desember 1995 nr. 74
2. Veileder for helsepersonell i Norge om kvinnelig omskjæring. IK-2723. 5-2000, veiledningsserie, Statens helsetilsyn.
3. Lov om endringar i lov 15. desember 1995 nr.74 om forbud mot kjønnslemlestelse Ot.prp. nr.21 (2003-2004)

Veiledere fra Sosial- og helsedirektoratet utarbeides innenfor helse- og sosialfaglige temaområder der det er behov for utdypende beskrivelser av faglige spørsmål, lovverk, administrative, organisatoriske og institusjonelle forhold. Metode for utarbeiding er beskrevet i hver enkelt veileder.

Sosial - og helsedirektoratet
Pb 7000 St. Olavs plass, 0130 Oslo
Tlf.: 24 16 30 00
Faks: 24 16 30 01
www.shdir.no